

فلسفه اسلامی

بر اساس روش آموزش برنامه‌ای

جلد ۱

www.ketab.ir

دکتر محمدجواد دکامی

عضو هیأت علمی دانشگاه بوعلی سینا

سرشناسه	: دکامی، محمدجواد، ۱۳۵۰-
عنوان و نام پدیدآور	: فلسفه اسلامی بر اساس روش آموزش برنامه‌ای/محمدجواد دکامی.
مشخصات نشر	: همدان: دانشگاه بوعلی سینا، انتشارات، ۱۴۰۰ -
مشخصات ظاهری	: ج ۱
شابک	: ج. ۱: ۸۰-۱۲۸۳۱۷-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: فلسفه اسلامی
موضوع	: Islamic philosophy
موضوع	: فلسفه اسلامی — آزمون‌ها و تمرین‌ها (عالی)
موضوع	: Islamic philosophy -- Examinations, questions, etc. (Higher)
شناسه افزوده	: دانشگاه بوعلی سینا، انتشارات
رده بندی کنگره	: ۱۴BBR
رده بندی دیویی	: ۱۸۹/۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۷۴۳۸۸۱۴
وضعیت رکورد	: فیبا

عنوان:	فلسفه اسلامی بر اساس روش آموزش برنامه‌ای (جلد ۱)
مؤلف:	دکتر محمدجواد دکامی
ویراستار:	دکتر مائده السادات میرعلایی
طراح جلد:	دکتر مهدی پرستار
ناشر:	انتشارات دانشگاه بوعلی سینا
مدیر مرکز نشر:	دکتر محمدجواد یداللهی فر
چاپخانه:	روشن
صفحه و قطع:	۱۶۵ وزیری
نوبت چاپ:	اول
تیراژ:	۱۰۰۰
قیمت:	۳۳۰۰۰ ریال
تاریخ انتشار:	۱۴۰۰
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۱۲۸۳۱۷-۸
شماره کتاب:	۴۸۸-الف

کلیه حقوق برای مرکز نشر دانشگاه بوعلی سینا محفوظ است

مراکز فروش در همدان: ۱. دانشگاه بوعلی سینا، مرکز نشر دانشگاه بوعلی سینا، تلفکس: ۰۸۱-۳۸۲۹۱۲۷۶

۲. خیابان شهید حسین فهمیده، روبروی پارک مردم، فروشگاه اداره انتشارات

۳. خیابان مهدیه، روبروی خانه معلم - انتشارات دانشجو

نمایندگی فروش در تهران، مرکز پخش کتابیران تهران - میدان انقلاب - خیابان کارگر جنوبی - خیابان لبافی نژاد بین فروردین و اردیبهشت، پلاک ۲۳۸، تلفن: ۶۶۴۱۴۴۷۴ - ۶۶۴۱۱۱۷۳ فروشگاه کتابیران: تهران - میدان انقلاب - روبروی درب اصلی دانشگاه تهران، مجتمع فرهنگی فروزنده، طبقه همکف، پلاک ۳۱۶، تلفن: ۶۶۹۵۲۹۳۳-۴

فصل اول

۱	کلیات مباحث وجود
۱	درس اول: مقدمه
۳	فلسفه در اصطلاح اندیشمندان مسلمان
۳	موضوع و هدف فلسفه و حکمت الهی
۴	نمودار حکمت نظری و حکمت عملی
۵	سؤالات و تکلیف پایانی درس اول
۷	درس دوم: بداهت مفهوم وجود
۹	انواع تعریف
۱۰	تعاریف شرح الاسمی وجود
۱۱	درس سوم: اشتراک معنوی وجود
۱۳	دلایل اشتراک معنوی وجود
۱۳	دلیل اول بر اشتراک معنوی وجود
۱۲	دلیل دوم بر اشتراک معنوی وجود
۱۴	دلیل سوم بر اشتراک معنوی وجود
۱۵	بررسی سخن قائلین به اشتراک لفظی وجود
۱۵	سؤالات و تکلیف پایانی درس سوم

۱۷	درس چهارم: زیادت مفهوم وجود بر ماهیت
۱۸	دلایل زیادت و عروض مفهوم وجود بر ماهیت
۱۸	دلیل اول
۱۸	دلیل دوم
۱۹	دلیل سوم
۱۹	دلیل چهارم
۱۹	سؤالات و تکلیف پایانی درس چهارم
۲۱	درس پنجم: اصالت وجود و اعتباریت ماهیت (۱)
۲۲	براهین اصالت وجود
۲۲	برهان اول (بازگشت تمام کمالات به وجود)
۲۲	برهان دوم (وجود تفاوت بین دو نحوه وجود خارجی و وجود ذهنی)
۲۴	برهان سوم (خروج ماهیت از حالت تساوی نسبت به وجود و عدم به واسطه وجود)
۲۴	یک شبهه و پاسخ به آن
۲۵	برهان چهارم (وجود عامل اتحاد ماهیات مختلف است)
۲۵	برهان پنجم بر اصالت وجود (شدت و ضعف در بین اشیاء مختلف به واسطه وجود است)
۲۷	درس ششم: اصالت وجود و اعتباریت ماهیت (۲)
۲۷	خلاصه درس پنجم
۲۸	دلایل قائلین به اصالت ماهیت
۲۹	نقد و بررسی نظر محقق دوانی مبنی بر اصالت وجود در واجب و اصالت ماهیت در ممکنات

۳۰	سؤالات و تکلیف پایانی درس ششم
۳۱	درس هفتم: وجود حقیقت واحد مشکک است (۱)
۳۱	نظریه‌ها در خصوص وحدت و کثرت وجود
۳۲	نظریه وحدت محض
۳۲	نظریه وحدت وجود و کثرت موجود
۳۳	بررسی نظریه حکمای مشاء مبنی بر تباین ذاتی موجودات
۳۴	نظریه کثرت وجود و موجود
۳۷	درس هشتم: وجود حقیقت واحد مشکک است (۲)
۳۸	نظریه وحدت تشکیکی وجود
۳۹	برهان پیروان حکمت متعالیه، بر وحدت حقیقت وجود
۳۹	چرا نمی‌توان از مصادیق کثیر بما هو کثیر، مفهوم واحد انتزاع نمود؟
۴۰	برهان بر مشکک بودن حقیقت وجود
۴۱	سؤالات و تکلیف پایانی درس
۴۳	درس نهم: ملاک‌های تخصص وجود
۴۵	عروض وجود بر ماهیت عروض مقولی نیست
۴۷	پاسخ علامه طباطبایی (ره) به اشکال قاعده فرعیت
۴۷	نقد و بررسی چند پاسخ دیگر به شبهه قاعده فرعیت
۴۸	سؤالات و تکلیف پایانی درس نهم
۴۹	درس دهم: احکام سلبی وجود
۴۹	وجود، غیر ندارد.
۵۱	وجود ثانی ندارد

۵۰	حقیقت وجود نه جوهر است و نه عرض
۵۲	وجود جزء چیزی نیست
۵۲	وجود جزء ندارد
۵۳	وجود نوع نیست
۵۳	سوالات و تکلیف پایانی درس دهم
۵۵	درس یازدهم: نفس الامر
۵۵	انواع ثبوت
۵۵	ثبوت وجود
۵۵	ثبوت ماهیت
۵۵	ثبوت مفاهیم اعتباری و عقلی
۵۷	نفس الامر ملاک صدق قضایا
۵۸	دو تفسیر دیگر از نفس الامر
۵۸	الف) نفس الامر به معنای عدم ابتناء بر فرض بی اساس
۵۸	ب) نفس الامر به معنای عقل مجرد
۵۹	سوالات و تکلیف پایانی درس یازدهم
۶۱	درس دوازدهم: احکام عدم (۱)
۶۱	برای عدم هیچ ثبوتی نیست
۶۲	در عدم تمایز وجود ندارد
۶۳	نظریه معتزله مبنی بر اینکه ثبوت اعم از وجود است
۶۳	نقد نظریه معتزله
۶۳	نظریه برخی از متکلمان مبنی بر اینکه بین وجود و عدم واسطه‌ای وجود دارد

۶۴	در عدم علیت نیست
۶۴	سؤالات و تکلیف پایانی درس دوازدهم
۶۵	درس سیزدهم: احکام عدم (۲)
۶۵	از معدوم مطلق خبر داده نمی‌شود
۶۷	حمل اولی ذاتی و حمل شایع صناعی
۶۶	چند مثال دیگر برای حمل اولی ذاتی و حمل شایع صناعی
۶۶	قضیه جزئی جزئی است
۶۸	قضیه شریک الباری ممتنع‌الوجود نیست
۶۸	قضیه غیر ثابت ثابت است
۶۸	سؤالات و تکلیف پایانی درس سیزدهم
۶۹	درس چهاردهم: احکام عدم (۱)
۶۹	اعاده معدوم محال است
۷۰	دلیل اول بر امتناع اعاده معدوم
۷۰	دلیل دوم بر امتناع اعاده معدوم
۷۱	دلیل سوم بر امتناع اعاده معدوم
۷۱	دلیل چهارم بر امتناع اعاده معدوم
۷۲	بررسی دلایل قائلین به امکان اعاده معدوم
۷۲	انگیزه معتقدان به امکان اعاده معدوم
۷۲	سؤالات و تکلیف پایانی درس چهاردهم
	فصل دوم
۷۳	تقسیمات وجود

۷۵	درس پانزدهم: نظریه وجود ذهنی (۱)
۷۷	دو نظریه دیگر در برابر نظریه وجود ذهنی
۷۷	نظریه اشباح و نقد آن
۷۷	اشکال نظریه اشباح
۷۶	نظریه اضافه و نقد آن
۷۸	نقد نظریه اضافه
۷۸	سؤالات و تکلیف پایانی درس پانزدهم
۷۹	درس شانزدهم: نظریه وجود ذهنی (۲)
۷۹	دلایل حکما بر وجود ذهنی
۷۹	دلیل اول حکما بر وجود ذهنی
۸۰	دلیل دوم حکما بر وجود ذهنی
۸۱	دلیل سوم حکما بر وجود ذهنی
۸۲	سؤالات و تکلیف پایانی درس شانزدهم
۸۳	درس هفدهم: نظریه وجود ذهنی (۳)
۸۳	اشکال اول بر نظریه وجود ذهنی
۸۳	اشکال دوم بر نظریه وجود ذهنی
۸۵	تقریر نظریه وجود ذهنی در بیان شهید مطهری (ره)
۸۶	نظریه سوم: نظریه فاضل قوشچی
۸۶	نقد و بررسی نظریه فاضل قوشچی
۸۶	سؤالات پایانی درس هفدهم
۸۷	درس هجدهم: نظریه وجود ذهنی (۴)

۸۹	نظریه چهارم: نظریه سید سند
۸۹	نقد دیدگاه سید سند
۸۸	نظریه پنجم: نظریه محقق دوانی
۸۸	نقد و بررسی نظریه محقق دوانی
۹۱	سؤالات و تکلیف پایانی درس هجدهم
۹۱	درس نوزدهم: نظریه وجود ذهنی (۵)
۹۱	نظریه پنجم: پاسخ ملا صدرا به اشکالات وجود ذهنی
۹۱	حمل اولی ذاتی و حمل شایع
۹۳	اشکال سوم بر نظریه وجود ذهنی و پاسخ
۹۴	اشکال چهارم نظریه وجود ذهنی و پاسخ
۹۴	اشکال پنجم بر نظریه وجود ذهنی و پاسخ
۹۵	اشکال پنجم بر نظریه وجود ذهنی و پاسخ
۹۵	اشکال هفتم بر نظریه وجود ذهنی و پاسخ
۹۵	سؤالات پایانی درس نوزدهم
۹۷	درس بیستم: وجود رابط و مستقل (۱)
۹۷	مفهوم مستقل وجود و مفهوم ربطی وجود
۹۸	تشابه وجود رابط با معنای حرفی
۹۹	احکام وجود رابط
۹۹	اثبات تحقق خارجی وجود رابط
۱۰۰	سؤالات پایانی درس بیستم

معرفی کتاب

استفاده از روش‌های نوین در تدریس جهت بالا بردن کیفیت آموزش از توصیه‌های مهم صاحب‌نظران آموزش و پرورش است، ولی بدون شک استفاده از روش‌های نوین بدون محتوای آموزشی مناسب، امکان‌پذیر نیست. امروزه بسیاری از نویسندگان کتب و منابع آموزشی استفاده از روش‌های سنتی را در نگارش محتوای آموزشی در اولویت قرار می‌دهند و به همین دلیل، امر آموزش با مشکلات زیادی مواجه می‌شود. در زمان کنونی که آموزش مجازی به یکی از الزامات نظام تعلیم و تربیت تبدیل شده است، استفاده از روش‌های نوین در تألیف کتب درسی می‌تواند تسهیل‌کننده این امر باشد. استفاده مناسب از «روش آموزش برنامه‌ای» که از ابداعات اسکینر، روانشناس مشهور رفتارگرا است، یکی از شیوه‌های مناسب جهت آموزش محتوای درسی به دانشجویان مخصوصاً کسانی است که نمی‌توانند به صورت تمام‌وقت در کلاس‌های درس حاضر شوند.

بی.اف. اسکینر، روان‌شناس معروف آمریکایی، در سال ۱۹۵۴ در مقاله‌ای تحت عنوان «علم یادگیری و هنر تدریس» بیماری‌های موجود تدریس در مدارس آمریکا را تحلیل کرد و راه درمان آنها را پیشنهاد نمود. اسکینر در آزمایشات خود به یافته‌های جدیدی دست یافت و بر اساس همین یافته‌ها بود که این روش را پیشنهاد کرد. در روش آموزش برنامه‌ای کوشش می‌شود تا یادگیری با نیازهای فراگیران هماهنگ شود. این روش بر اساس مجموعه‌ای از هدف‌ها پی‌ریزی شده است و در واقع کاربردی از روان‌شناسی یادگیری در تدریس است. در این روش مواد آموزشی به واحدهای کوچکی تقسیم می‌شود که «چهارچوب یا گام» نامیده می‌شوند. در هر گام تکلیفی مشخص شده است که باید از طریق انجام دادن آن تکلیف به هدف رفتاری آن دست یافت. این گام‌ها بر اساس دانش قبلی فراگیر تنظیم شده‌اند، به طوری که هر گام بر دانش قبلی شاگرد اضافه می‌کند.^۱ آموزش به وسیله ماشین و رایانه از طریق نرم‌افزارهای آموزشی که امروزه بسیار کاربرد دارد، در حقیقت از نتایج روشی است که اسکینر جهت بهبود کیفیت آموزش ارائه داده است.

نکاتی درباره چگونگی تألیف کتاب

۱- در فصل‌بندی کتاب، سعی شده است به گونه‌ای عمل شود که مطالعه هر درس در مدت معینی (کمتر یک ساعت) امکان‌پذیر باشد. بدین ترتیب، از آنجا که کتاب دارای ۲۷ درس است و مطالعه هر درس تقریباً یک ساعت طول می‌کشد، با صرف ۲۷ ساعت وقت می‌توان کل کتاب را مطالعه کرد. البته ضرورتی ندارد که این مدت زمان به صورت متوالی باشد، بلکه مطالعه متناوب آن با توجه به آمادگی ذهنی و جسمی خوانندگان مزیت‌های خاص

خود را دارد. به دانشجویان و خوانندگان عزیز توصیه می‌شود در مطالعه کتاب به توانایی و میزان آمادگی ذهنی، روانی و جسمی خود توجه داشته باشند.

۲- هر درس از ۳ تا ۵ صفحه تشکیل شده است و این حجم کم باعث می‌شود که انگیزه خوانندگان جهت مطالعه یک درس در یک جلسه بالا برود و هنگام مطالعه کتاب احساس خستگی نکنند.

۳- با توجه به اینکه در برنامه‌ریزی درسی، درس فلسفه و حکمت اسلامی، یک درس چهار واحدی و در یک ترم در نظر گرفته شده، تعداد درس‌ها با زمان اختصاص یافته برای یک ترم منطبق است و به همین دلیل زمان‌بندی آموزشی برای استادان و دانشجویان با دشواری همراه نیست.

۴- در پایان هر صفحه، سؤالی مطرح شده است که خوانندگان با پاسخ دادن به آن، میزان موفقیت خود را در یادگیری ارزیابی می‌کنند و البته از آن جهت که همواره احساس می‌کنند که باید به سؤال پایین صفحه پاسخ دهند، حواس خود را بر یادگیری متمرکز می‌کنند.

۵- پاسخ خواننده به سؤالات طرح شده در هر صفحه، بلافاصله با عکس‌العمل متناسب کتاب مواجه می‌شود. در صورتی که خواننده کتاب پاسخ صحیح را انتخاب کند، مورد تشویق قرار می‌گیرد و ادامه مطالعه به او پیشنهاد می‌شود، اما اگر خواننده پاسخ نادرست را انتخاب کرده باشد، با تذکر مناسب و البته کوتاه از او خواسته می‌شود تا مجدداً به مطالعه آن قسمت بپردازد و پاسخ دیگری را انتخاب کند. این کار ادامه می‌یابد تا او به حد تسلط برسد.

۶- علاوه بر سؤالات پایان صفحه، در پایان هر درس تعدادی سؤال طرح شده است که خواننده با پاسخ به آنها ضمن خودآزمایی، یکبار دیگر به مرور درس می‌پردازد. بدین ترتیب، خواننده در پایان مطالعه به حدود ۲۵۰ سؤال پاسخ گفته است که خود نقش به مهمی در بالا بردن کیفیت یادگیری خواهد داشت.

۷- از آنجا که در نگارش کتاب، ترتیب صفحات به شکل معمول رعایت نشده است، برای این که خواننده بتواند به آسانی به صفحات قبلی مراجعه کند، در بالای هر قسمت، با فونت کوچک شماره صفحه‌ای که بحث قبلی از آنجا آغاز شده است مشخص شده، بنابراین مراجعه به مطالب قبلی در این کتاب آسان است.

۸- این کتاب مطابق سرفصل‌ها و منابع رشته فلسفه و حکمت اسلامی مقطع کارشناسی تألیف شده است و در حقیقت شرحی ساده بر کتاب‌های «بداية الحکمة» و «نهاية الحکمة» علامه طباطبایی (ره) است. خوانندگان محترم می‌توانند جهت فهم بیشتر مطالب به شرح‌ها و ترجمه‌های آن کتاب‌ها مراجعه کنند.

۹- در نگارش کتاب علاوه بر استفاده از دو اثر بیان شده، از شرح‌های دیگری که بر بداية الحکمة علامه طباطبایی (ره) نوشته شده است، مانند «ترجمه و شرح بداية الحکمة» تألیف استاد علی شیروانی و «ایضاح الحکمة» ترجمه استاد علی ربانی گلپایگانی و تقریرات استاد غلامرضا فیاضی در شرح بداية الحکمة که در فضای مجازی منتشر شده، استفاده شده است و چنانچه در مواردی مأخذ مطالب ذکر نشده است، ضمن

عذرخواهی از این بزرگواران که حق استادی بر گردن اینجانب دارند، صرفاً از آن جهت است که شیوه نگارش کتاب به گونه‌ای است که تعداد زیاد ارجاعات مانع تمرکز حواس خوانندگان بر روی متن می‌شود، زیرا چنان‌که گفته شد، این کتاب بیشتر یک منبع درسی و آموزشی است.

۱۰- به منظور آشنایی بیشتر دانشجویان و خوانندگان عزیز با متون فلسفه اسلامی که غالباً به زبان عربی هستند، در پایان هر درس، بخش‌هایی از کتاب بدایة الحکمة علامه طباطبایی (ره) به عنوان تکلیف آمده است که لازم است به وسیله دانشجویان و خوانندگان گرامی به فارسی ترجمه شوند تا آمادگی لازم جهت مطالعه کتب و متون فلسفی سطح بالاتر برای خوانندگان عزیز بیش از پیش فراهم آید.

روش مطالعه کتاب

هنگام مطالعه کتاب حتماً به نکات زیر توجه فرمایید:

الف) هر درس را در یک جلسه مطالعه کنید و از اینکه مطالعه بخشی از درس را به زمان دیگری موکول کنید، جداً خودداری نمایید و اگر به هر دلیلی نتوانستید کل درس را مطالعه کنید، در مطالعه بعدی کل درس را مجدداً مطالعه کنید.

ب) در پایان هر بخش سؤالی طرح شده است و شما باید بعد از انتخاب گزینه مناسب، به آدرس مقابل آن گزینه مراجعه کنید تا از درستی یا نادرستی پاسخ خود مطمئن شوید. توجه داشته باشید که اگر پاسخ شما اشتباه باشد، کتاب ضمن تذکر مناسب، شما را مجدداً به صفحه قبل ارجاع می‌دهد تا با دقت بیشتر پاسخ دیگری را انتخاب کنید و اگر پاسختان درست باشد، ضمن تشویق مناسب از شما خواسته می‌شود تا مطالعه را ادامه دهید. تأکید می‌شود که در صورت انتخاب پاسخ صحیح، نباید به صفحه قبلی برگردید، بلکه مطالعه را در همان صفحه‌ای پی‌گیری کنید که به خاطر انتخاب پاسخ صحیح به سؤال مربوطه، مورد تشویق قرار گرفته‌اید.

ج) در صورتی که شما با دقت کافی، همواره پاسخ صحیح را انتخاب کنید، لازم نیست که بخش مربوط به پاسخ‌های انحرافی را هم مطالعه کنید. این قسمت مخصوص کسانی است که گزینه نادرست را انتخاب کرده‌اند. بدین ترتیب، شما زمان کمتری را صرف مطالعه هر درس می‌کنید.

د) هنگام مطالعه کتاب، به ترتیب صفحات توجه نکنید. مثلاً لازم نیست که شما ابتداء صفحه یک را بخوانید، بعد صفحه دو، سپس صفحه سه و ... بلکه به راهنمایی‌های کتاب توجه نموده و به هر صفحه‌ای که ارجاع داده شده‌اید، مراجعه کنید و مطالعه را همان‌جا ادامه دهید. بنابراین ممکن است که شما ابتداء صفحه پنج را بخوانید و بعد صفحه سه و چهار را.

ه) از آنجا که در نگارش کتاب، ترتیب صفحات به روش معمول رعایت نشده است، ممکن است شما برای بازگشتن به بحث قبلی با مشکل مواجه شوید. برای حل این مشکل، در بالای قسمتی که مشغول مطالعه آن هستید، شماره صفحه‌ای که بحث قبلی در آنجا مطرح شده، با فونت کوچک نوشته شده است.